

RECAİZADE EKREM'İN BATI EDEBİYATINDAN YAPMIŞ OLDUĞU TERCÜMELER

Zeynep KERMAN

Yeni Türk edebiyatının ilk nesline mensup diğer yazar ve şairler gibi Recaizade Ekrem de (1847-1914) kuvvetle Fransız romantik akımının tesiri altında kalmıştır.

Türk edebiyatında Batı dillerinden yapılan edebî tercüme 1859 yılından itibaren başlar. Şinasi 1859 da neşrettiği **Tercüme-i manzume**'de Lamartine'in bir parçasına yer verir. Sadullah Paşa'nın yine aynı şairden çevirdiği **Göl** şiiri (1) ve Edhem Pertev Paşa'nın Victor Hugo'dan **Tıfl-ı nâim** (2) başlığıyla Türkçeye aktardığı şiir, romantiklerden yapılan ilk şiir tercümeleridir. Fakat Lamartine ve Hugo, Türkiye'de çok daha önce, siyasi şahsiyetleriyle adlarını duyurmuşlardır.

Recaizade Ekrem'deki romantizm tesirini Chateaubriand ile Lamartine'e bağlamak mümkündür. Bizim tesbit edebildiğimize göre, Türkçede Chateaubriand'dan ilk tercüme yapan Recaizade Ekrem'dir (3).

Recaizade Ekrem'in eserlerinde Lamartine'in tesirini daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Bu tesir Lamartine'in **Meditations** ve **Harmonies** adlı şiir kitaplarından ilham alarak eserlerine verdiği **Tefekkür** (1303/1888) ve **Zemzeme** (1298/1882; 1300/1884; 1301/1885) gibi isimlerde kalmaz, şiirlerindeki hüznü hava, tabiat karşısında iç âleme dalış, bir nevi murakabeye varış da ondan gelir.

Prof. Kenan Akyüz, **Türk şiiri ve Abdülhak Hâmid** (4) adlı

-
- (1) **Göl**, Bedayü'l-inşa, cüz I, İstanbul 1302/1884-85, s. 193-198.
  - (2) **Tıfl-ı nâim**, Hakayiku'l-vekayi, nr. 96, 1 Kânun-ı evvel 1870.
  - (3) **Amerika'da bir gece**, Terakki, nr. 290, 14 Şubat 1870.
  - (4) Millî kültür, c. 1, sayı 2, Şubat 1977, s. 40-42.

makalesinde, Hâmid'in şiirlerindeki romantizmin Rezaizade Ekrem'den geldiğini ileri sürmektedir. Fakat tesir meselesi oldukça karışık bir vâkıdır. Gerçi **Garam**'ın Abdülhak Hâmid'in ilk gençlik eserlerinden olduğu (5) ve **Sahra**'nın 1879 da neşredildiği gözönünde tutulursa, böyle bir tez ortaya atılabilir. Fakat yukarıda zikrettiğimiz tercüme dışındaki romantiklerden yapılmış daha pek çok tercüme olduğu gibi, Hâmid'in küçük yaşta Avrupa'ya gittiği ve orada pek çok piyes seyrettiği de unutulmamalıdır. Üstelik bu seneler romantizmin zafer seneleridir.

Rezaizade Ekrem'in tesbit edebildiğimiz tercümelerinin çoğunluğunu romantik yazar ve şairler teşkil eder. Bunlar arasında Bernardin de Saint Pierre, Chateaubriand, A. de Lamartine, Victor Hugo, Alfred de Musset sayılabilir.

Bossuet, La Fontaine gibi klasiklerden, ansiklopedistlere ve filozoflara savaş açan Gilbert'den yapmış olduğu tercüme dışındaki, Şansölye Bacon, Barthelemy, Massillon, Xavier de Maistre, Aime Martin, Volnev, Fontenelle, Camille Flammarion, A. Dumas Fils v.b. gibi isimler tercih ve dikkatlerinin yaygınlığını gösterir.

Rezaizade Ekrem'in Çin edebiyatı hakkında bir yazısıyla Çinli bir şairin Fransızcaya çevrilmiş eserinden de bir tercümesi vardır (6).

Daima Batı'ya açık, her türlü edebî yenilikleri destekleyen, genç şairlere değer veren şahsiyetiyle Rezaizade Ekrem'in Servet-i fûnun nesline âdeta manevî bir üstad gibi çok tesir ettiği muhakkaktır.

Rezaizade Ekrem'in nesilleri etkileyen ve bugüne kadar çeşitli antolojilere alınmış iki tercümesi, şairlerinin adını unutturacak kadar müterciminin malı olmuş, başarılı birer çeviridir. Bunlar Victor Hugo'dan **Vecd** (yahut **İstığrak**) adıyla çevirdiği **Extase** ile Alfred de Musset'den **Yâd et** başlığıyla Tünkçeye aktardığı **Rappelle-toi** manzumeleridir.

(5) **Garam**'ın 1913 yılında Şehbal'deki tefrikası yarım kalmış, eser 1923 yılında kitap halinde basılabilmektedir.

(6) **Çin edebiyatı**, Hazine-i evrak, nr. 9, 1297/1881, s. 129-132; **ول آن** Tercüme-i neşide: **İstirahat-i vicdan**, aynı yer, s. 132-133.

Bu şiir tercümelerinin büyük bir kısmı Recaizade Ekrem tarafından **Naçiz** (1302/1886) adlı kitapta toplanmıştır. **Nâçiz**'in ön-sözündeki «Şu Nâçiz'i teşkil eden manzumeler - ki muharririnin **Nağme-i seher**'i gibi nev-heveslik âsârındandır- erbab-ı mütalaaya ilk defa olarak arz-ı vücut etmiyor. Tarih-i tahrir itibariyle evvelkilerden o kadar çok muahhar olmayan birkaçından maadası bundan on beş sene evvel, bundan daha ufak bir mecmuada neşrolunmuş ve iki sene sonra nüseh-i mevcudesi bitmiş idi. Tabir-i aharla bu eser-i nâçiz âlem-i matbuata on beş yıl evvel doğmuş... vaktiyle bir ünvan tahsisine bile değeri görülemeyen bir nâçizin bu suretle tab'ını tekrar ile» (7) ifadeleri Recaizade Ekrem'in bu tercümelerin pek çoğunu 1871 yılında yayınladığını gösterir. Biz maalesef bu kitabı, bütün aramalarımıza rağmen, göremedik. Fakat **Hakayıku'l-vekayi** gazetesinde rastladığımız bir ilân, bu kitabın basıldığını ortaya koyar (8).

Pejmürde (1311/1896) adlı eserinde birkaç tercümesi, **Takri-zat**'ta (1314/1896) ise Octave Feuillet (s. 25), Voltaire (s. 29) ve Victor Hugo (s. 54) hakkında kısa mütalaaları vardır. Raif Necdet'in Jean-Jacques Rousseau hakkında yazmış olduğu **Musahabe-i edebiye**'de (9) bu yazara dair kısa bir mütalaasına yer verilmiştir.

Şiir ve kısa mensur tercümeleri dışında Chateaubriand'ın **Atala**'sını çeviren Recaizade Ekrem, bunu önce adını zikretmeden bir mektupla **Hakayıku'l-vekayi** gazetesine gönderir (10), fakat tefrika yarım kalır. Eser kitap halinde 1288/1872 de basılır. Yazar, **Atala**'yı daha sonra **Atala yahut Amerika vahşileri** (1290/1873) adı altında 5 fasıllık bir piyes haline getirir.

Ahmet Hamdi Tanpınar, **Afife Anjelik** (1288/1871) adlı piyesinin (11) «tercüme yahut çabuk adapte bir eser» olması ihtimalini ileri sürerse de (12) elimizde bunu teyit edecek bir vesika yoktur.

(7) **Nâçiz**, Dersaadet 1302, 1886, s. 3-4.

(8) «Ekrem Beyefendi'nin edebiyata müteallik Fransızcadan tercüme etmiş olduğu 10-12 parça makalât vesaire ile bazı mülâhazat-ı mütenevvia bu defa risale şeklinde... tab olunarak...» **Hakayıku'l-vekayi**, nr. 266, 2 Haziran 1871.

(9) Resimli kitap, nr. 42, Temmuz 1328/Temmuz 1912.

(10) **Hakayıku'l-vekayi**, nr. 175, 26 Şubat 1871.

(11) Neşir ilânı, **Hakayıku'l-vekayi**, nr. 266, 2 Haziran 1871.

(12) Ahmet Hamdi Tanpınar, **Recaizade Mahmud Ekrem**, İslâm Ansiklopedisi, 1946, cüz 31, s. 218-221; aynı yazar, **Edebiyat üzerine makaleler**,

Silvio Pellico'dan yapmış olduğu **Mes Prisons** tercümesi 1869 yılında **Terakki** gazetesinde tefrika edildikten sonra 1291/1875 de kitap halinde basılmıştır. «Namık Kemal'in Magosa nefyini protesto etmek için seçilmiş bir esere» benzeyen (13) bu tercüme üzerine Namık Kemal **Mes Prisons** tercümesi üzerine muaheze-i Kemal'i neşreder (14).

Recaizad Ekrem'in tercümeleri üzerinde müstakil bir araştırma yapılmamıştır. Mustafa Nihat Özön, Hilmi Ziya Ülken, Fevziye Abdullah Tansel, Cevdet Perin, İsmail Hâbib Sevük gibi araştırmacılar, kitap ve makalelerinde yeni Türk edebiyatında Batı'dan yapılan tercümeleri zikrederlerken, Recaizade Ekrem'e de yer vermişlerdir. Biz bu bibliyografyayı hazırlarken bu eserlerden istifade ettik. Bu sahada yapılmış değerli araştırmalardan biri Robert Anhegger'in **Türk edebiyatında ağustosböceği ile karınca hikâyesi**'dir (15). Yazar, Türk edebiyatında fabl türünde yazılmış eserleri kısaca tedkik ettikten sonra, Tanzimat'tan sonra yapılmış La Fontaine tercümelerini zikreder ve asıl konusu olan ağustos böceği ile karınca hikâyesini ele alır. Recaizade Ekrem'in manzum tercümesini aslıyla beraber vererek, tercümeyle «mevzuun icap ettirdiği kıvraklığı vermeyen bir nazım şekli ve bugün için eskimiş bir dille yazılmış... nazım kılığında bir nesir» şeklinde tenkit eder.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Lamartine'in **Méditations**'undaki bazı şiirlerin Ekrem ve Hâmid'in şiirlerine şekil ve tem bakımından nasıl tesir ettiğini **Ekrem ve Hâmid üzerinde Lamartine tesiri** adlı makalesinde ele alır (16).

Türk edebiyatında romantik akım incelenirken, Recaizade Ekrem'in tercüme ve eserlerine de yer verilmesi gerekir. Biz bu yazımızda, Recaizade Ekrem'den tesbit edebildiğimiz tercümeleri ortaya koymak istiyoruz. Bibliyografya alfabetik olarak sıralanmış ve aynı eserin çeşitli yerlerdeki tercümeleri ise kronolojik olarak gösterilmiştir:

İstanbul 1969, s. 266-271.

(13) A. H. Tanpınar, **XIX. asır Türk edebiyatı tarihi**, İstanbul 1976, s. 477.

(14) Mecmua-i Ebüzziya, cüz 45, gurre C. evvel 1302/15 Şubat 1885 v.d.

(15) **Türkiyat Mecmuası**, c. IX, İstanbul 1951, s. 73-94.

(16) İstanbul dergisi, c. 1, nr. 12, 15 Mayıs 1944, s. 4-5.

(ŞANSÖLYE) BACON, Francis (1561-1626) :

— **Tali**, Dağarcık, cüz, 3, İstanbul 1288/1872-73, s. 72-73

— **İntikam**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 28-30

BARTHELEMY, Auguste Marseille (1796-1867):

— **Fırtına**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 27-28.

BERNARDIN DE SAINT—PIERRE, Henri (1737-1814) :

— **Bulutlar**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 12-16

— **Tayeran-ı hevam**, aynı eser, s. 30-33

— **Tetebbu-ı tabiat**, aynı eser, s. 53-57

BOSSUET, Jasques Benigne (1627-1704) :

— **Romalıların sebep-i kuvvet ve azameti**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 37-40

CHATEAUBRIAND, François Rene (1768-1848) :

— **Amerika'da bir gece**, Terakki, nr. 290, 14 Şubat 1870; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 16-19; Müntehabat-ı teracüm-i meşahir, İstanbul 1307/1889-1890, s. 79-81; Mecmua-i lisan, nr. 43, 27 K. evvel 1315/7 Ocak 1900; Türkçe-Fransızca usul-i inşa, Dersaadet 1328/1912-1913, s. 266-269

— **Aşk-ı maderi**, Terakki, nr. 311, 19 Mart 1870; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 22-24.

— **Amerika ormanları**, Dağarcık, cüz 2, İstanbul 1288/1872, s. 37-39; Şark, nr. 6, 1289/1873, s. 128; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 25-27.

— **Atala**, Hakayıku'l-vekayi, nr. 175, 26 Şubat 1871, nr. 176, 27 Şubat 1871, nr. 184, 10 Mart 1871, nr. 188, 14 Mart 1871, nr. 193, 19 Mart 1871 (R. Ekrem'in adı yok, yarım kalmış bir tefrika).

— **Atala**, fransızcadan tercüme olunmuş bir hikâye-i garibedir. 1. bsk., 1288/1872, Terakki mat., 128+37 s., 4. bsk., İstanbul 1288/1872 (muhtemelen kaçak bir baskı).

— **Atala yahut Amerika vahşileri**, 5 fasıldan ibaret tiyatro, 1. bsk., İstanbul 1290/1873, Camlı Han, Matbaa-i Fehmi, 5+108 s. DUMAS FILS, Alexandre (1824-1895) :

— **La Dame aux camellias hikâyesinde Marguerite'in Armand'a yazdığı bir mektup**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 56-59.

FLAMMARION, Camille (1842-1925) :

— **Camille Flammarion**, Fevaid, IV. sene, nr. 4, 15 K. evvel

1312/27 Aralık 1896, s. 62-64; nr. 5, 29 K. evvel 1312/10 Ocak 1897, s. 78-80; nr. 6, 12 K. sani 1312/24 Ocak 1897 s. 95-96.

FONTENELLE, Bernard Le Bovier de (1657-1757) :

— **İbka-yı nam maksadiyle Diane mabed-i meşhurunu ateşe veren Ursitrad nam şahıs ile meşahir-i mütegalibinden Demetrios Dukalar'ın bir muhaveresi**, Hazine-i evrak, sene 2, nr. 3, 29 K. sani 1299/8 Şubat 1883, s. 39-46; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 61-67.

FOUQUET, Nicolas de, Marquis (1615-1680) :

— **Marquis de Fouquet'nin XIV. Louis'ye vefatından on iki saat evvel yazdığı bir mektup**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 59-60.

GILBERT, Nicolas-Joseph-Laurent (1751-1780) :

— **Âlâm-ı aşka**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 43-44.

— **Aşk-ı nevmid**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 45-47; Osmanlı edebiyatı nümuneleri, Dersaadet 1312/1896-97 s. 434-436.

HUGO, Victor (1802-1885) :

— **Victor Hugo-Mealen tercümedir**, Hazine-i evrak, nr. 3, 1297/1881, s. 39-40; (**Canan** adıyla) Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 69-70; Resimli müntehabat-ı edebiye, İstanbul 1329/1911, s. 80-81.

— **İstiğrak**, Mir'at-i âlem, nr. 14, 1300/1882-83, 217; (**Vecd** adıyla) Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 74-75; Müntehabat-ı cedide, İstanbul 1302/1886, s. 321-322; **Vecd**, İktifat (haz. Mehmet Ata), 3 kısım İstanbul 1320/1904, s. 47-48; Tercüme mecmuası (haz. Mehmet Ata), İstanbul 1329/1913-14, s. 10-11; **Vecd**, Tanzimat'tan beri edebiyat antolojisi, 2. tab'ı, İstanbul 1943, s. 68.

LA FONTAINE, Jean de (1621-1695) :

— **Ağustos böceği ile karınca**, Şemruh-ı edeb, nr. 3, 1881 (görülemedi, 1. nüshası Safer 1298/Mart 1881 tarihidir); Hazine-i evrak, nr. 2, 1297/1881, s. 20-22; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 81-82; Talim-i kiraat (M. Naci), İstanbul 1303/1887; Mecmua-i lisan, nr. 1, 17 Eylül 1315/28 Eylül 1899.

— **Karga ile tilki**, Hazine-i evrak, nr. 2, 1297/1881. s. 20-22; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 83-85; Talim-i kiraat (M. Naci), İstanbul 1303/1887.

— **Meşe ile saz**, Hazine-i evrak, nr. 4, 1297/1881, s. 54-56; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 85-87; Talim-i kiraat (M. Naci), İstanbul 1303/1887; Mecmua-i lisan, nr. 2, 24 Eylül 1315/5 Ekim 1899.

— **Kurbağa ile öküz**, Hazine-i evrak, nr. 5, 1297/1881, s. 67-68; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 88-89.

— **Horoz ile inci**, Hazine-i evrak, nr. 7, 1297/1881, s. 100; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 93; Talim-i kıraat (M. Nacı), İstanbul 1303/1887, s. 60; İktitaf (Mehmed Ata), İstanbul 1318/1900-1901, s. 148

— **Arslanla akd-i şirket eden dana, kuzu, oğlak**; Hazine-i evrak, nr. 8, 1297/1881, s. 116-117; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 91-92.

— **Biri toz diğeri sünger hamumeli iki eşek**, Hazine-i evrak, nr. 10, 1297/1881, s. 149-151; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 89-91; İktitaf (Mehmed Ata), İstanbul 1318/1900-1901, s. 82-84.

— **Keçi ile tilki**, Hazine-i evrak, nr. 17, 1297/1881, s. 267-268; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 94-96.

— **Ölüm ile oduncu**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 96-98; Mecmua-i lisan, nr. 41, 23 K. evvel 1315/3 Ocak 1900.

LAMARTINE, Alphonse de (1790-1869) :

— **Lamartine'den**, Şark, nr. 6, 1289/1872, s. 127-128; Hazine-i evrak, nr. 36, 1297/1881, s. 565; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 43.

— **Sabi-i masumun hal-i sahvında münacaatı**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 70-72; Müntehabat-ı cedide, İstanbul 1303/1887, s. 360-361; Müntehabat-ı teracüm-i ahval, İstanbul 1307/1889-90, s. 16-18; Mecmua-i lisan, nr. 42, 13 K. sani 1315/24 Ocak 1900; Be-dayi-i edebiye, İstanbul 1329/1911, s. 183-185.

— **Âsâr-ı Ekrem'den bir sahife**, Peyam, nr. 12, 2 K. sani 1329 (Lamartine tercümelerinden bahis).

MAISTRE, Xavier de (1763-1852) :

— **Temâşâ-yı semâ-yı mükevkeb**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 36-37.

MARTIN, Aime (1786-1847) :

— **Ezhar**, Terakki, nr. 302, 1 Mart 1870; Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 33-34.

MASSILLON, Jean-Baptiste (1663-1742) :

— **Nes'e-i ahrâ-yı insaniye**, Terakki, nr. 302, 1 Mart 1870, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 40-43.

MUSSET, Alfred de (1810-1857) :

— **Rappelle-toi**, Mizan, nr. 22, 17 Mart 1887; Müntehabat-ı teracim i meşahir, İstanbul 1307/1889-1890, s. 89-91, Pejmürde,

İstanbul 1311/1896, s. 140-143; Resimli müntehabat-ı edebiye, İstanbul 1329/1911, s. 71-73; Bedayi-i edebiye, Dersaadet 1329/1911, s. 210-212; Yeni güzel yazılar, 3. c., İstanbul 1339-1337/1921-1923, s. 189-190; Tanzimattan beri edebiyat antolojisi, İstanbul 1943, s. 68-69.

PELLICO, Silvio (1789-1854) :

— **Mes Prisons tercümesi**, Terakki, nr. 202, 14 Ağustos 1869; nr. 205, 18 Ağustos 1869; nr. 206, 19 Ağustos 1869; nr. 209, 24 Ağustos 1869; nr. 213, 30 Ağustos 1869; nr. 217, 4 Eylül 1869; nr. 228, 20 Eylül 1869; nr. 233, 27 Eylül 1869; nr. 246, 14 T. evvel 1869; nr. 257, 31 T. evvel 1869; nr. 266, 11 T. sani 1869! nr. 272, 20 T. sani 1869; nr. 276, 25 T. sani 1869; nr. 294, 19 Şubat 1870; nr. 309, 12 Mart 1870; nr. 329, 13 Nisan 1870; nr. 335, 21 Nisan 1870; nr. 362, 31 Mayıs 1870.

— **Mes Prisons tercümesi**, İstanbul 1291/1875, Matbaa-i Tasvir-i efkâr, 6+280 s.

VOLNEY, Constantin François de Chasseboeuf (1757-1820) :

— **Tedmir harabeleri**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 19-22.

VOLTAIRE (François Marie Arcuet) (1694-1778) :

— İnsan, Velâdet ve Tenasur, Hayvanat mevzularında kısa yazılar, Dağarcık, cüz 1, 1288/1872-73, s. 40-64.

Bunların dışında, adları eski harflerle yazıldığı için asıllarını çıkaramadığımız veya isimlerine ansiklopedilerde rastlamadığımız yazarlardan da bazı tercümelemler vardır :

— Nazımı قونتاس , mütercimi Ekrem Beyefendi, Hazine-i evrak, nr. 29, 1297/1881, s. 609.

— Mazmazel ساررون , **Bir ama çocuğun tahassürü**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 47-48; Osmanlı edebiyatı nümuneleri, Dersaadet 1312/1896-97, s. 446-447; Mecmua-i edebiye, nr. 9, 7 K. evvel 1316/19 Aralık 1900.

— لوی قوزن ده بره او , **Eşyada cüst ü cu-yı hakikat**, Nâçiz, Dersaadet 1302/1886, s. 7-10; İktitaf (Mehmed Ata), İstanbul 1318/1902 s. 133-136.

— **Poésie-Tercüme şiir** (Fransızca metin, tercüme, mütalaa), Pejmürde, İstanbul 1311/1896, s. 116-119.